

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-56>

УДК 339.9

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

SCIENTIFIC APPROCHES TO THE ASSESSMENT OF TRADE RELATIONS OF UKRAINE AND THE MIDDLE EAST COUNTRIES

Кайзерова Світлана Василівназдобувач наукового ступеня доктора філософії,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6048-9965>**Румянцев Анатолій Павлович**доктор економічних наук, професор, професор кафедри,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7531-654X>**Kayzerova Svitlana, Rumiantsev Anatolii**
National Aviation University

Дослідження зосереджується на аналізі міжнародного економічного співробітництва та зовнішньої політики України, акцентуючись на важливості його неперервного моніторингу для формування ефективної економічної стратегії. Розглядаються потенціал ефективного двостороннього партнерства. Пропонується методологія оцінки торговельних відносин, що включає детальний аналіз торговельних угод, інфраструктурних можливостей, економічних індикаторів, енергетичних ресурсів, секторального розвитку, політичної стабільності та інвестиційних потоків. Визначення загального стану торговельних відносин з країнами Близького Сходу має на меті розробку стратегій для поглиблення співпраці та оптимізації зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: методологічна база, методика оцінювання, торговельна співпраця, критерії оцінки, країни Близького Сходу.

The article discusses the scientific approaches for appraising Ukraine's trade dynamics with Middle East countries, focusing on key influencers and enhancing future collaboration. It is vital for Ukraine's strategic economic planning, particularly under current geopolitical shifts and post-conflict recovery. Priorities include attracting foreign investment and creating strong bilateral partnerships, pivotal for Ukraine's global standing and economic stability. Enhancing cooperation with Middle Eastern countries promises to support Ukraine's economic, political, and social sectors. Given the region's instability and Ukraine's security scenario, risk management and strategic planning are essential to maintain beneficial trade relationships. Given the political and economic instability in some Middle Eastern regions and military actions in Ukraine, risk analysis and strategy determination for minimizing them are crucial to ensure the stability and predictability of mutually beneficial trade relations. The development of Ukraine's trade relations with Middle Eastern countries necessitates a thorough analysis of the legal framework, infrastructural capabilities, logistical and customs procedures, requiring the refinement of scientific approaches to evaluate existing cooperation mechanisms. The proposed methodology and evaluation approach of the quality and prospects of trade links between Ukraine and Middle Eastern states will help create a classification of countries most attractive for partnership. Moreover, it will track the influence of parameters and the implementation of tools that have led to the activation or deceleration of bilateral relations development. Following the proposed development of scientific approaches to evaluating trade cooperation, the authors intend to continue their research in this academic field, focusing specifically on analyzing Ukraine's cooperation with Middle Eastern countries and identifying the main trends and challenges in trade relations between our country and the Middle Eastern region. Formulating recommendations for government authorities and business on optimizing and expanding trade cooperation holds significant importance in this work.

Key words: methodological base, assessment methodology, trade cooperation, evaluation criteria, Middle Eastern countries.

Постановка проблеми: Вивчення міжнародного економічного співробітництва України є важливим напрямком для постійного аналізу зовнішньополітичних та безпекових умов, а також для розробки та вдосконалення економічної стратегії країни, особливо в умовах воєнного часу та післявоєнного періоду. Залучення іноземних довгострокових інвестицій та пошук нових міжнародних партнерів стають ключовими завданнями для України, зокрема у встановленні ефективних двосторонніх партнерств та забезпеченні її місця на міжнародній арені. Зростання взаємодії України з країнами Близького Сходу у сферах отримання допомоги та встановлення ефективних партнерських відносин є перспективним шляхом, який сприятиме економічному зростанню, політичній стабільності та соціальному розвитку країни. З огляду на політичну та економічну нестабільність у деяких регіонах Близького Сходу та воєнні дії в Україні, важливим є аналіз ризиків та визначення стратегій їх мінімізації для забезпечення стабільності та передбачуваності взаємовигідних торговельних відносин. Розвиток торговельних відносин України з державами Близького Сходу вимагає глибокого аналізу правової бази, інфраструктурних можливостей, логістичних та митних процедур, а це потребує вдосконалення наукових підходів до оцінки існуючих механізмів співпраці. У таких умовах особливо важливими стають нові системні дослідження, що орієнтовані на аналіз поточного стану зовнішньої торгівлі України з іншими країнами, зокрема країнами Близького Сходу. Це необхідно для зосередження подальших зусиль на розвитку торговельної співпраці. Виконання таких досліджень передбачає наявність об'єктивних статистичних даних і відповідної наукової методологічної бази. Особливо важливою є необхідність підвищення ефективності торговельної співпраці України з країнами Близького Сходу як ключової частини стратегії післявоєнної відбудови економіки України.

Таким чином, проведення комплексної оцінки рівня існуючої співпраці стає невід'ємною складовою впровадження систематичного моніторингу результативності запропонованих заходів у процесі реалізації даної стратегії.

Це дозволить Україні не тільки відстежувати та аналізувати поточний стан та перспективи торговельної співпраці з країнами Близького Сходу, але й реагувати на виклики, адаптуватись до змін та використовувати

нові можливості для розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема Дугінець Г. В. [1], Циганкова Т. М. [2; 3], Омран Х. З. [4], Анкаві С. М. [5], опублікованих на сьогоднішній день, не мають загального систематичного підходу до відстеження поточного стану торговельних відносин у регіоні. Тому потреба в розробці ефективних механізмів оцінки, моніторингу та оптимізації торговельних відносин вимагає застосування інноваційних наукових підходів та методик оцінки.

В даному зв'язку необхідно провести додатковий аналіз теоретичних підходів до вивчення міжнародних торговельних відносин, з особливим акцентом на торгівлю між Україною та країнами Близького Сходу, розробити методологію огляду нормативно-правової бази, яка регулює торговельні відносини між Україною та державами Близького Сходу, включаючи двосторонні та багатосторонні торговельні угоди. Крім того, запропонувати методологію аналізу статистичних даних про обсяги торгівлі, структуру експорту та імпорту між Україною та країнами регіону. Ідентифікувати ключові фактори, які сприяють або перешкоджають розвитку торговельних відносин, включаючи економічні, політичні, соціокультурні та інші аспекти.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробити комплексний науковий підхід для оцінки стану та перспектив розвитку торговельних відносин між Україною та державами Близького Сходу. Важливим аспектом є проведення ідентифікації ключових факторів, які впливають на ці відносини та втілення шляхів оптимізації та розширення співпраці в майбутньому. Дослідження передбачає застосування комплексного підходу, який включає аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, статистичного аналізу даних, а також методів експертних оцінок та прогнозування. Важливим елементом є використання методу кластерного аналізу, а також порівняльного аналізу для вивчення досвіду інших країн у вирішенні аналогічних завдань.

Викладення основного матеріалу дослідження. На ефективність торговельного співробітництва країни впливає впровадження політичних, інституційно-організаційних і економічних інструментів, тому для України критично важливо активно залучатися до створення ефективної економічної політики.

Ці процеси є ключовими для української економіки, оскільки розширення нових ринків збуту, включно з країнами Близького Сходу, є вирішальним для ефективного використання експортного та виробничого потенціалу країни.

ЄС є 2-м за величиною торговим партнером GCC (Рада співробітництва Перської затоки, складу якої входять Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати) (відразу після Китаю, 15,8%), що становить 12,3% від загальної торгівлі товарами GCC зі світом у 2020 році. 17,8% імпорту GCC надійшло з ЄС у 2020 році. Таким чином, ЄС став першим партнером GCC з імпорту. У 2020 році ЄС був 4-м найбільшим експортним партнером GCC, оскільки 6,9% експорту GCC йшло до ЄС [6]. Наведені статистичні дані свідчать про важливість встановлення торговельних відносин України з країнами Близького Сходу та необхідність розробки послідовної економічної стратегії співробітництва і постійного моніторингу ефективності запроваджених інструментів. Територія Близького Сходу багата на нафтові та газові ресурси, що, нарівні зі стратегічним положенням, робить цей регіон важливою сценою для міжнародної політики та економічних відносин.

При розробці методології оцінювання торговельних відносин України з країнами Близького Сходу був розглянутий досвід аналізу економічної політики окремих країн та міжнародних інституцій, зокрема Європейської ради з міжнародних відносин (ECFR) та Чеської Асоціації міжнародних справ (Asociace pro mezinárodní otázky, AMO).

Для оцінювання торговельного співробітництва України з країнами БС було запропоновано наступні держави, які відносять до цього регіону: Сирія, Ліван, Ізраїль, Палестинська автономія і Йорданія, а також Туреччину, Ірак, Єгипет, Кіпр, Іран, Кувейт, Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, ОАЕ, Оман та Ємен.

Після визначення напрямів оцінювання необхідно означити критерії оцінки торговельних зв'язків України. П'ятий територіальний відділ Міністерства закордонних справ України, що забезпечує формування, координацію зовнішньо-політичної діяльності, захист національних інтересів, політико-дипломатичний та інформаційно-аналітичний супровід реалізації політики України щодо країн Близького Сходу, розглядає двостороннє співробітництво України за такими індикаторами: політичні відносини, торговельно-економічні

відносини, культурно гуманітарна співпраця, наукове та освітнє співробітництво, договірна правова база, українська громада, наявність дипломатичного представництва [7]. В інших наукових працях оцінка співробітництва України з країнами БС реалізовується через виявлення особливостей макроекономічного, політико-правового, соціального-культурного та технологічного середовища у країнах [8].

Після аналізу наукових публікацій пропонуємо наступні фактори, що визначають та підтримують економічні відносини між Україною та країнами Близького Сходу: міжнародні торгові домовленості, транспортна інфраструктура, макроекономічні показники, енергоресурси та сировина, галузевий огляд, політичний контекст і стабільність, інвестиційні потоки, культурні відносини, екологічні та якісні стандарти.

Кожен з десяти ключових індикаторів оцінюється згідно з п'ятирівневою системою, де 1 бал відповідає найнижчій, а 5 балів – найвищій можливій оцінці. Присвоєння балів кожному індикатору залежить від присутності або відсутності певних умов або стану, які можна виявити і зафіксувати та статистичним даним, розрахованим показникам, тощо. Для адекватної оцінки кожного з індикаторів визначимо набір критеріїв та необхідних даних, що визначають та підтримують ці економічні відносини згідно з параметрами. Розглянемо детальніше кожен з показників та наведемо пояснення щодо присвоєння балів у кожному випадку.

Критерій «міжнародні торгові домовленості» передбачає розробку та укладання багато- та двосторонніх угод, аналіз їх статей, привілеїв та обмежень, зокрема, щодо зон вільної торгівлі, митних ставок та нетарифних перешкод. Як інформаційну базу для аналізу можна розглядати міжнародні конвенції та домовленості, підписані в рамках зовнішньополітичного курсу, звіти про роботу Кабінету Міністрів України, Офісу Президента, Міністерства закордонних справ та інших релевантних державних установ та міністерств, дані з діяльності Верховної Ради України, а також аналітичні звіти та інформаційні матеріали, підготовлені на основі засідань та переговорів.

Критерій «транспортна інфраструктура» окреслює огляд транспортних коридорів, портів та логістичних систем, які впливають на торговельну активність. За цим параметром проводиться аналіз транспортних мереж, портів з'єднань, які сприяють або обмежують

торгівлю. Інформаційною базою для аналізу цього параметру можна вважати офіційні урядові сайти України та країн Близького Сходу, що публікують звіти та статистичні дані, які стосуються транспортної інфраструктури та логістики. Це можуть бути документи від міністерств транспорту, економіки, зовнішніх справ тощо.

При розгляданні критерія «енергоресурси та сировина» аналізується співпраця у сфері енергетики, оцінка обміну нафтою, газом та іншими важливими ресурсами. Тут в якості інформаційної бази пропонуємо опрацювати офіційні ресурси Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, офіційний сайт з інформацією про енергетичний сектор України.

Оцінювання параметру «галузевий огляд» передбачає детальний аналіз провідних секторів економіки, які беруть участь у торгівлі, включно з аграрним сектором, виробництвом та IT-індустрією. Як інформаційну базу для аналізу рекомендуємо дані від Державної служби статистики України, що включають статистику виробництва, експорту, імпорту, і торговельного балансу по різних галузях, таким як сільське господарство, промисловість та технологічний сектор. Крім того, дані митної статистики, що відображають об'єм імпорту та експорту товарів за галузями і допомагають визначити ключові товари у торгівлі та виявити торговельні тенденції та патерни.

Під критерієм «політичний контекст і стабільність» розглядаємо вплив політичної ситуації, міжнародних обмежувальних заходів та дипломатії на торговельне співробітництво. База для аналізу: виступи та інтерв'ю Президента, Прем'єр-міністра та віце-прем'єр міністрів України, Міністра закордонних справ, Міністра оборони та інших профільних міністрів, Голови ВРУ, заяви фракцій, заяви лідерів політичних партій, інтерв'ю керівництва ОПУ, щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України та Аналітична доповідь до нього, Порядок денний Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва ВРУ та наявні парламентські слухання за тематикою, слухання відповідних комітетів ВРУ [9].

Критерій «інвестиційні потоки» передбачає аналіз інвестиційних трендів, кредитних умов та економічної підтримки.

Параметр «культурні відносини» відображає проведення культурних заходів та івентів, які можуть впливати на торговельні про-

цеси. Про такі заходи зазвичай готують звіти посольства України в інших державах та події висвітлюються місцевими ЗМІ.

Параметр «екологічні стандарти та стандарти якості» відповідає наявним домовленостям щодо екологічних норм, стандартів якості та сертифікації у торговельних угодах.

Нормативні вимоги: Дослідження законодавчих та регуляторних основ, що регулюють торгівлю.

Під параметром «економічні індикатори» пропонуємо аналіз торговельного балансу. Державна служба статистики України надає офіційну статистику щодо торговельний балансу та інших макроекономічних показників.

Комплексна оцінка конкретного напрямку зовнішньої політики (оціночний рейтинг напрямку) визначається шляхом обчислення середнього арифметичного з усіх оцінок за індикаторами. Отриманий загальний рейтинг напрямку подається у вигляді латинських букв (A, B, C, D, E), до яких додаються арифметичні символи (+ або -) відповідно до розрахункового значення.

Так, за кожним напрямом або по кожній країні формується оцінка і подається у такому вигляді:

$$\begin{aligned} A &= 5\text{балів}, A- = 4,6-4,9; \\ B+ &= 4,1-4,5, B = 4, B- = 3,6-3,9; \\ C+ &= 3,1-3,5, C = 3, C- = 2,6-2,9; \\ D+ &= 2,1-2,5, D = 2, D- = 1,6-1,9; \\ E+ &= 1,1-1,5, E = 1. \end{aligned}$$

Наведені оцінки розраховуються шляхом використання запропонованого вище методу експертних оцінок.

Інтегральна оцінка ефективності здійснення ініціатив України протягом аналізованого періоду встановлюється на основі обчислення середнього значення із сукупних рейтингів по кожному з розглянутих параметрів. Комплексний рейтинг формується за методикою, що застосовується для оцінювання індивідуальних напрямів [9].

Таким чином, за результатами оцінювання складається рейтинг країн щодо торговельного співробітництва з Україною.

Висновки. Запропонована методика та методологія оцінювання якості та перспектив торговельних зв'язків між Україною та державами Близького Сходу допоможе створити класифікацію країн, які є найбільш привабливими для встановлення партнерства. Крім того, це дозволить відслідкувати за рахунок впливу яких параметрів та впровадження яких інструментів, відбулася активізація або уповільнення розвитку двосторонніх відносин.

Виходячи з розділів запропонованої розробки наукових підходів до оцінювання торговельного співробітництва, автори планують продовжити свої дослідження у цій академічній області, зосередившись саме на проведенні аналізу співпраці України з країнами Близького Сходу та визначенні основних тен-

денцій та викликів у торговельних відносинах між нашою державою та близькосхідним регіоном. В рамках цієї роботи важливого значення набуває формування рекомендацій для державних органів влади та бізнесу щодо оптимізації та розширення торговельної співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дугінець Г. В., Омран Х. З. Інституційне забезпечення зовнішньої торгівлі України: контекст країн Близького Сходу. *Журнал європейської економіки*. 2021. № 2. С. 272–290.
2. Циганкова Т. М., Олефір А. О., Фурсова О. А. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 600 с.
3. Циганкова Т. М., Яценко О. О. Багаторівневість сучасної міжнародної торговельної інтеграції. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2020. № 4. Т. 1. С. 163–178.
4. Омран Х. З. Перспективи розвитку зовнішньо-торговельних відносин між Україною і країнами Близького Сходу і Африки. 2019. *Економічний простір*. № 151. С. 77–90.
5. Анкаві С. М. Напрямки розвитку економічного співробітництва між Україною і державами Близького Сходу. 2014. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. № 1144. С. 65–68.
6. Gulf region. EU trade relations with the Gulf region. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/gulf-region_en (дата звернення: 15.01.2024).
7. Електронний ресурс МЗС. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/4-td> (дата звернення: 15.01.2024).
8. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. Гуцалюк О.М., Бондар Ю.А., Сухачова О. О. Вектори розвитку торговельно-економічного співробітництва України з країнами Близького Сходу та Африки. Управління економікою: теорія та практика (дата звернення: 19.01.2024).
9. Бурейко Н., Максак Г., Шелест Г. Українська призма: Зовнішня політика: Аналітичне дослідження. Київ : Видавництво «ТОВ Вістка», 2023. 308 с .

REFERENCES:

1. Duhinets H. V, Omran Kh. Z. (2021) Instytutsiine zabezpechennia zovnishnoi torhivli Ukrainy: kontekst krain Blyzkooho Skhodu. [Institutional support of Ukraine's foreign trade: the context of the Middle East country]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky* [Journal of European Economy], no. 2, pp. 272–290.
2. Tsyhankova T. M., Olefir A. O., Fursova O. A. (2003) Hlobalna torhova systema: rozvytok instytutiv, pravyl, instrumentiv SOT [Global trade system: development of WTO institutions, rules, instruments]. Monohrafiia [a monograf]. Kyiv : KNEU. 600 p.
3. Tsyhankova T. M., Yatsenko O. O. (2020) Bahatorivnevist suchasnoi mizhnarodnoi torhovelnoi intehratsii [Multilevel modern international trade integration]. *Visnyk KHNAU Ekonomichni nauky* [Bulletin KhNAU Economic sciences], no. 4, pp. 163–178.
4. Omran Kh. Z. (2019) Perspektyvy rozvytku zovnishno-torhovelnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu i krainamy Blyzkooho Skhodu i Afryky [Prospects for the development of foreign trade relations between Ukraine and the countries of the Middle East and Africa]. *Ekonomichniy prostir* [Economic space], no. 151, pp. 77–90.
5. Ankavi S.M. (2014) Napriamky rozvytku ekonomichnoho spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu i derzhavamy Blyzkooho Skhodu [Areas of economic cooperation of Ukraine and Middle East countries]. *Visnyk Kharkivskoho nationalnoho universytetu imeni V. N. Karazina* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University]. № 1144, pp. 65–68.
6. Gulf region. EU trade relations with the Gulf region. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/gulf-region_en (accessed January 15, 2024).
7. Elektronnyi resurs MZS [Electronic resource of the Ministry of Foreign Affairs]. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/4-td> (accessed January 15, 2024).
8. Hutsaliuk O. M., Bondar Yu. A., Sukhachova O. O. Naukova elektronna biblioteka periodychnykh vydan NAN Ukrainy [Scientific electronic library of periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Vektory rozvytku*

torhovelno-ekonomichnoho spivrobotnytstva Ukrainy z krainamy Blyzkoho Skhodu ta Afryky [Vectors of the development of trade and economic cooperation of Ukraine with the countries of the Middle East and Africa]. *Upravlinnia ekonomikoju: teoriia ta praktyka* [Economic management: theory and practice] (accessed January 19, 2024)

9. Bureiko N., Maksak H., Shelest H. (2023) *Ukrainska pryzma: Zovnishnia polityka: Analitychne doslidzhennia* [Ukrainian Prism: Foreign Policy: Analytical Research]. Kyiv: Vydavnytstvo «TOV Vistka », 308 p.